

НЕКОИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПРОСТОРНАТА РАЗМЕСТЕНОСТ НА СЕЛСКИТЕ НАСЕЛБИ ВО ПРЕСПАНСКАТА КОТЛИНА

— Фејзула Абдулаи —

Преспанската котлина лежи во југозападниот дел на СР Македонија, на троеѓието помеѓу Грција, НСР Албанија и СФР Југославија. Поголемиот дел на котлината се наоѓа во нашата територија. Иако областа е заградена од сите страни со високи планински пребени, благодарение на поволните планински превои таа е лесно пристапна за соседните котлини, Пелагониската на исток и Охридската на запад. Меѓутоа, целта на овој труд не е да се задржиме на природно-географските карактеристики на котлината, туку истакнувајќи ги тие особини, ќе дадеме посебна експликација за некои социо-географски промени кои настануваат во котлината, кои сметаме дека ќе бидат корисни за идното просторно планирање.

Во рамките на Преспанската Котлина, која чини административно-управна територија на Собранието на Ресен, лежат 44 населби од кои само Ресен има градски функции. По бројот на селските населби, според пописот од 1981 година, во однос на 34 општини, колку ги има во СР Македонија, општината го зема седумнаесетто место.

Разместеноста на селските населби, која е мошне значајна за просторното планирање, ќе ја разгледаме од неколку аспекти и тоа: разместеноста на населбите во однос на сообраќајната мрежа; разместеноста на населбите во однос на централното место — општинскиот центар; разместеноста на населбите према орографските услови: големината на населбите према бројот на домаќинствата и жителите и просечната густина на населбите.

Разгледувајќи ја положбата на селските населби според споменатите просторни компоненти ќе се добие јасна слика за популациските промени кои настанале во областа со тек на времето, бидејќи, како што е познато Преспанската Котлина во однос на другите области во Републиката, претставува мошне изразита емиграциона област уште во минатото. Всушност про

учувањата треба да придонесат за решавање на некои актуелни проблеми во просторното планирање и за перспективниот развој.

1. Разместеност на населбите во однос на сообраќајната мрежа

Разместеноста на населбите во однос на сообраќајната мрежа е мошне значајна за просторното планирање, особено за руралното планирање на населбите.

Селските населби во Преспанската Котлина заземаат различна положба во однос на сообраќајната мрежа. Вкупната должина на патиштата во котлината изнесува 155 км. Најголем дел од патната мрежа ја сочинуваат патиштата од IV со 59 км (38,3%), потоа патиштата од II ред со 57 км (36,7%), од I ред со 24 км (15,4%) и најмалку се застапени патиштата од III ред со 15 километри (9,6%).¹

За положбата на населбите према сообраќајната мрежа, прво е земена релацијата на патот од прв ред Ресен—Битола, Ресен—Охрид, во должина од 24 км, потоа релацијата на два позначајни магистрални патишта од II ред што минуват по источниот и западниот брег на Преспанското Езеро. Источниот пат почнува од месноста Макази и продолжува до државната граница со Грција, со вкупна должина од 27,8 км. Западниот пат исто така, почнува од Макази и води преку Царев Двор—Отешево до државната граница со Албанија со вкупна должина од 24,4 км.²

Разместеноста на населбите во однос на споменатата сообраќајна мрежа ќе ја прикажеме на населби што лежат на самиот пат, на оддалеченост до 3 км, и на оддалеченост од 3—5 километри.

На самите патишта вкупно лежат 11 населби,³ што чинат 25,6% од вкупниот број населби во котлината. Во овие населби според пописот од 1981 година, живеат 6874 лица или 38,5% од вкупното селско население на областа.

¹ В. Граматниковски: Развојот на сообраќајот и туризмот во Преспанската котлина, Годишен зборник на Географскиот факултет, книга 22, Скопје 1976.

² Д-р В. Граматниковски: Цитирано дело.

³ Села кои лежат на пат: Крушје, Грнчари, Дрмени, Избишта, Јанковец, Козјак, Подмочани, Претор, Царев Двор, Штрбово и Шурленци.

Најголем е бројот на селата што лежат на оддалеченост до 3 км. Такви се вкупно 25 селски населби,⁴ што чинат 58,1% од вкупниот број селски населби во котлината. Според последните официјални податоци во овие населби живеат 9042 лица, што чинат нешто повеќе од половината на селското население (50,6%).

Најмал е бројот на селските населби што лежат на растојание од 3—5 километри. Во оваа група има 7 населби⁵ или 16,3% од вкупниот број на селските населби. Во овие населби живеат 1921 лица, што чинат само 10,7%.

Според изнесените податоци најголем број на селски населби лежат до 3 километри. Оттука произлегува дека на самите патишта и на оддалеченост до 3 километри лежат 36 селски населби што чинат 83,7% од вкупниот број на селските населби во областа. Во овие населби живее и најголемиот број на популацијата. Тука вкупно живеат 15916 жители или изразено во релативен показател 89,2% од вкупното селско население во областа. Од направената анализа може да се извлече заклучок дека најголемиот број на селските населби и населението во Преспанската Котлина се сместени околу сообраќајниците. Тоа значи дека споменатиот број на населби имаат мошне поволна сообраќајна положба, а тоа би влијаело поволно во идното просторно и рурално планирање. Дека е мошне важен сообраќајниот фактор за развојот и локацијата на населбите, зборува и фактот дека голем број на селските населби постојано се доближуваат до самите главни патишта. Меѓутоа, факт е и тоа дека скоро сите населби што се лоцирани на самите патишта се шират вдолж сообраќајниците. Ваквото ширење на селските населби смета дека е позитивно поради тоа што полесно може да се спроведе сообраќајна инфраструктура во самите населби, а од друга страна пак се штити аграрниот простор.

Бројот на населението и домаќинствата во овие три групи населби во повоениот педиод, односно од пописот во 1948 до последниот попис во 1981 година се изменил, што се гледа од следнава табела:

⁴ Села кои лежат на растојание до 3 км. од патиштата: Арвати, Асамати, Болно, Волкодери, Г. Б. Црква, Г. Дупени, Д. Перово, Евла, Езерени, Илино, Крани, Кривени, Курбиново, Лева Река, Лескоец, Отешено, Покрвеник, Прелубје, Рајца, Сливница, Стење, Љубојно и Наколец.

⁵ Села на растојание од 3—5 км. од патиштата: Брајчино, Златари, Коњско, Лавци, Петрино, Сопотско и Стипона.

Според изнесените податоци најголем пораст на населението се забележува во населбите што лежат на самите патишта. Во овие населби од 1948 до 1981 година бројот на населението се зголемил за 834 жители или за 13,8%. Меѓутоа, во населбите што лежат на растојание од 3—3,5 км. бројот на населението осетно се намалил. Во групата населби што се лоцирани до 3 км тоа намалување од 1948 до 1981 година изнесува 757 лица или 7,7% помалку. Групата населби што лежат на растојание од 3—5 км забележуваат намалување од 640 лица или 24,9% во однос на 1948 година.

Од прегледот исто така, може да се види дека бројот на домаќинствата во трите групи населби според повоените пописи е различен. Во првата група населби тој број од 1948 до 1981 година се наголемил за 280 домаќинства или за 24,4%, во втората група зголемувањето е за 187 домаќинства или за 11,0%, додека во третата група населби што лежат на оддалеченост од 3—5 км бројот на домаќинствата се намалил за 49 домаќинства или за 11,2% во однос на пописната 1948 година. Од изнесените констатации јасно се заклучува дека улогата на сообраќајниот фактор влијаела врз позитивното или негативното бројно движење на населението, така што бројот на населението во населбите што лежат на самите патишта е во пораст, а во групите кои се подалеку варира или се намалува.

2. Разместеност на населбите во однос на централното место

Разместеноста на населбите во однос на централното место има мошне важно практично значење, особено за развојот на мрежата на населбите, потоа за просторното ширење на урбанизацијата, за одредување на гравитацииските зони, за функционалното контактирање на градовите со другите населби, за одредување второстепени урбани и функционални центри, за спроведување на инфраструктурата итн.⁶

Ресен како градска населба не лежи во централниот дел на котлината туку нешто по на север, па затоа разместеноста на населбите во однос на него не е еднаква. Така, селата што се северно од градот се поблиску, а тие што се на јужната страна се наоѓаат на поголема оддалеченост.

За да биде појасна претставата за оддалеченоста на населбите од централното место, одредивме четири релации на оддалеченост: до 5 км, од 5 до 10 км, од 10 до 15 км и од 15 и повеќе километри.

⁶ Д-р М. Панов: Разместеност на населбите и населението во СР Македонија по макро и мезорегиони и во однос на централните места, Годишен зборник на Географскиот факултет кн. 25, Скопје 1979.

Размстеност на населбите во однос на сообраќајната мрежа⁶

Оддалеченост на селските населби од главните патишта																																	
на пат (0 км)												до 3 км										од 3—5 км											
Бр. на населби	население и домаќинства										Бр. на населби	население и домаќинства										Бр. на населби	население и домаќинства										
	г о д и н а											г о д и н а											г о д и н а										
	1948		1953		1961		1971		1981			1948		1953		1961		1971		1981			1948		1953		1961		1971		1981		
	Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.		Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.		Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.	Н.	Д.	
11	6040	1146	6452	1243	6236	1279	6210	1242	6874	1426	25	9799	1693	10168	1828	9381	1849	8623	1750	9042	1880	7	2561	438	2576	464	2293	452	1865	385	1921	389	
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
25,6	32,82	34,97	33,61	35,16	34,82	35,72	37,19	36,77	38,52	38,59	58,1	53,25	51,66	52,96	51,71	52,39	51,64	51,64	51,82	50,66	50,87	16,3	13,91	13,36	13,41	13,12	12,80	12,62	11,16	11,40	10,76	10,52	

⁶ Статистичките податоци се користени од следниве публикации: Попис на населението и становите во 1971 год. НАСЕЛЕНИЕ, население и домаќинства во 1948, 1953, 1961 и 1971 год. по населби и општини, СЗС, Белград 1975. Први резултати од пописот на населението, домаќинствата и становите во 1981 год. (по општини и населени места), Скопје 1981. Први резултати од пописот на населен. и домаќ. (по општини и месни заедници), РЗС, Скопје 1981.

На растојание од 5 км лежат 7 населби⁸ што чинат 16,2% во однос на вкупниот број на населбите во Котлината. Бројот на населението на оваа оддалеченост според последниот попис изнесува 2997 лица, што во однос на вкупното селско население на Котлината чини 16,8%. Споредувајќи со пописната 1971 година населението е зголемено за 110 лица или за 3,8%. И бројот на домаќинствата забележува пораст. Од 637 домаќинства во 1971 на 680 во 1981 година, што е за 43 домаќинства повеќе или за 6,7%.

На растојание од 5—10 км вкупно лежат 13 населби⁹ или 30,2% од вкупниот број селски населби во Котлината. На ова оддалеченост бројот на населението, според последниот попис, изнесува 7071 лице. Во однос на 1971 година населението пораснало за 472 лица или 7,1%. И бројот на домаќинствата забележува пораст. Така од 1316 домаќинства во 1971 година бројот се покачил на 1465 домаќинства во 1981 година.

Во третата група, на растојание од 10—15 км, се вбројуваат вкупно 9 населби¹⁰ или 20,9%. Вкупно во нив живеат 1397 жители или 7,8%. Бројот на домаќинствата на ова оддалеченост изнесува 297 или 8,05% во однос на вкупниот број селски домаќинства во Котлината.

Четвртата група, на растојание од 15 и повеќе км, ја чинат 14 населби¹¹ што чинат 32,5% од вкупниот број селски населби во Котлината. Во ова група населби живеат 6380 лица или 35,7%.

Бројот на населението во сите четири групи населби меѓу 1971 и 1981 година се изменил, некаде се намалил, а некаде се наголемил. Тоа добро може да се види од следнава табела:

Број на населението				
Година	До 5 км расто- јание од Ресен	Од 5—10 км од Ресен	Од 10—15 км од Ресен	Од 15 и пове- ќе км рас- тојание од Ресен
1971	2887	6599	1473	5739
1981	2997	7071	1397	6380

⁸ Населби до 5 км. од Ресен: Болно, Г. Дупени, Евла, Златари, Јанковец, Козјак и Кривени.

⁹ Населби на растојание од 5—10 км од Ресен: Г. Б. Црква, Г. Крушје, Д. Б. Црква, Д. Перово, Дрмени, Езерени, Избишта, Л. Река, Петрино, Подмочани, Сопотско, Царев Двор и Гринчари.

¹⁰ На растојание од 10—15 км од Ресен: Асамати, Волкодери, Курбиново, Лавци, Покрвеник, Претор, Рајц и Стипона.

¹¹ На растојание од 15 и повеќе км од Ресен: Арвати, Брајчино, Д. Дупени, Ирино, Коњско, Крачи, Лескоец, Лубојно, Наколец, Огешево, Сливница, Стење, Штрбово и Шурленци.

Од горните показатели може да се констатира дека најголем пораст забележуваат населбите од четвртата група, односно на растојание од 15 и повеќе километри од Ресен и тоа за 641 лице или за 11,2%. Потоа доаѓа втората група со 472 лица или 7,1%, а најмал пораст има првата група, 110 лица или 3,8%. Третата група населби што лежат на растојание од 10—15 км од Ресен забележуваат намалување на населението за 76 лица или за 5,1%. Ваквото движење на населението во споменатите групи укажува дека влијанието на Ресен како градска населба не е големо.

3. Разместеност на населбите според орографските услови

Областа која ја зафаќа Преспанската Котлина сочинува различна морфолошка пластика, односно таа е составена од рамничарски и ридско-планински релјеф. Поради тоа селата се лоцирани на различни апсолутни височини. Разместеноста на населбите според орографскиот критериум е важен показател за можностите на нивното поврзување со централното место, за користење на терцијалните дејности, за спроведување на инфраструктурата и друго.

Поделбата на населбите според орографските услови е направена врз основа на надморската височина, односно хипсометрискиот метод. Селата кои лежат на надморска височина од 855 до 910 метри ги сметаме за рамничарски, селата кои лежат од 911 до 969 метри ги сметаме за ридски, а селата кои лежат преку 970 метри апсолутна височина ги сметаме како планински.

Според последниот званичен попис во Преспанската Котлина се регистрирани 43 селски населби (од нив една населба е раселена). Најголемиот број го заземаат рамничарските, потоа ридските и најпосле планинските села.

Обработувајќи ги населбите според орографскиот критериум, во натамошното излагање ќе се задржиме само на два демографски елемента: население и домаќинства.

Рамничарските населби бројчано ги има ¹², што во однос на вкупниот број на селски населби во котлината сочинуваат 46,5% (податокот се однесува за 1981 год.), а во однос на Републиката 3,2% (податокот се однесува за 1978 година).

Анализата на населението и домаќинствата ќе ја направиме според званичните повоени пописи, односно од 1948 година до последниот попис во 1981 година. Според првиот повоен попис од 1948 година населбите од рамничарската зона бројат

¹² Рамничарски села се: Асамати (860 м), Волкодери (895 м), Г. Б. Црква (862 м), Д. Б. Црква (860 м), Д. Дупени (885 м), Д. Перово (854 м), Дрмени (858 м), Езерени (857 м), Јанковец (895 м), Козјак (865 м), Коњско (855 м), Наколец (855 м), Отешово (860 м), Подмочани (895 м), Прељубје (885 м), Претор (895 м), Рајца (900 м), Стење (855 м), Царев Двор (1963 м) и Грнчари (910 м).

8586 лица или 46,6% од вкупното селско население на областа. Во однос на споменатата пописна година, бројот на населението од ова зона во наредните пописни години бил поголем. Меѓу првите два пописа населението забележува пораст од 591 лице (6,9%). Од пописот во 1953 година тоа почнува да се намалува. Како причина за тоа прво е иселувањето на муслиманското население за Турција до 1961 година и второ, од 1961 година до 1971 година движењето на населението на релација село—град, кое трае и понатаму но со помал интензитет и одење на привремена работа во странство (овие последните се земат во вкупниот број на попишаното население). Од 1971 година до последниот попис населението бројчано пораснало за 1023 лица или за 11,3%. Порастот на населението во ова зона од 1948 до 1981 година изнесува 1461 лице или за 17,0% повеќе. Бројот на домаќинствата за разлика од населението, секоја пописна година забележува пораст. Така, од 1948 до 1981 година зголемувањето изнесува 515 домаќинства, што чини 32,3% пораст. Ваквиот поголем процент на порастот на домаќинствата е и како причина на раслојувањето на големите домаќинства. Во 1948 година просечно на секое домаќинство се паѓало по 5,4 члена, додека во 1981 година по 4,7 члена.

Во ридската зона лежат вкупно 12 селски населби,¹³ што во однос на вкупниот број селски населби во областа чинат 27,9%. Во однос на Републиката каде во 1978 година биле 654 селски населби, чинат 1,8%. Ако споредувањето го правиме со Охридско-преспанскиот регион (49 ридски населби во 1978 година)¹⁴, населбите од ова зона чинат 24,5%. Населението од ова зона, за разлика од првата, од 1948 до последниот попис се намалило за 357 лица или за 6,5%. Пораст се забележува само меѓу првиот и вториот повоен попис и тоа за 231 лице или за 4,2%. Бројот на домаќинствата, за разлика од бројот на населението кој се намалил меѓу првиот и последниот попис, забележува пораст за 97 домаќинства или за 9,7%. И во ова зона се забележува раслојување на домаќинствата, а со тоа и намалување на просечниот број членови по домаќинство. Така, на пример, додека во 1948 година просечно на секое домаќинство се паѓало по 5,4 члена, во 1981 година тој просек се намалува и изнесува 4,6 члена по домаќинство. Значи во однос на првата зона овде се забележува нешто помал број членови во едно домаќинство.

¹³ Ридски села се: Болно (950 м), Г. Дупени (920 м), Евла (920 м), Крапи (960 м), Курбиново (940 м), Лавци (930 м), Љубојно (920 м), Покрвеник (940 м), Сливница (940 м), Сопотско (920 м), Стипона (960 м) и Шурленци (950 м).

¹⁴ Д-р М. Панов: Промени во населеноста на ридските и планинските подрачја во СРМ во периодот 1961—1978 год., ЗБОРНИК на трудови од Републичкиот симпозиум „Природни и социоеографски проблеми на ридско-планинските подрачја“ од 13—15 VI. 1980 Берово, кн. 3, Скопје 1981.

Планинската зона брои 11 населби¹⁵, што во однос на вкупниот број на селските домаќинства во областа чини 25,6%, а во однос на планинските села во Републиката чини само 3,2% (348 планински села во 1978 год.). Во споредба со планинските села на Охридско-преспанскиот регион (46 планински села во 1978 година)¹⁶ чинат 23,9%, нешто помалку од учеството на втората зона. За разлика од првите две зони, населението од планинската зона постојано се намалува. Од 1948 година до последниот попис се намалило за 1659 лица или за 37,9%, односно од 4368 лица во 1948 се спуштило на 2709 лица во 1981 година. Во однос на ридската зона, овде населението е намалено скоро за шест пати. Во планинската зона не се намалил само бројот на населението, туку и бројот на домаќинствата, што не е случај во првите две зони. Во ова зона во 1948 година бројот на домаќинствата изнесувал 731, а во 1981 тој број се спустил на 516 домаќинства што е за 215 домаќинства или 29,4% помалку. Од изнесената констатација може да се извлече заклучокот дека планинската зона, за разлика од првите две зони, најповеќе е зафатена со процесот на емиграцијата. Од оваа зона јасно се гледа дека не мигрирале смо поединци туку и цели домаќинства. Во периодот од 1971 до 1981 год. потполно се раселило едно село (Петрино).

Како се движел бројот на населението и домаќинствата во трите висински зони од 1948 до 1981 год. може да се види од следнава табела:

Година	В и с и н с к и з о н и								
	Рамничарска			Ридска			Планинска		
	населби	васел.	домаќин.	населби	васел.	домаќин.	населби	васел.	дом.
1948	20	8586	1592	12	5446	994	11	4368	731
1953	20	9177	1772	12	5677	1045	11	4342	766
1961	20	9035	1845	12	5160	1033	11	3715	742
1971	20	9024	1857	12	4705	959	11	2969	604
1981	20	10047	2107	12	5089	1091	10	2709	516

Од горните податоци се гледа дека најзастапени во областа се рамничарските села. Овој вид населби во однос на вкупниот број населби во 1981 година учествува со 47,6%. Ова значи дека рамничарските населби бројно доста се застапени, главно како резултат од постоенето на значителни рамничарски површини.

¹⁵ Планински села се: Арвати (1010 м), Брајчино (1020 м), Г. Круш. је (1100 м), Златари (1040 м), Илино (1150 м), Избишта (980 м), Кривени (980 м), Лескоец (1020 м), Лева Река (970 м), Петрино (1010 м) и Штрбово (1020 м).

¹⁶ Д-р Митко Панов: Цитирано дело

Бројот на населението се наголемил од 8586 во 1948 година на 10047 лица во 1981 година. Во последниот попис бројот на населението од ова зона во однос на вкупниот број селско население на областа учествува со 56,3%. Тоа значи дека повеќе од половината на селското население на областа е сместено во рамничарската зона. Во ова зона во 1981 година просечно на една населба се паѓаа по 502 жители или за 73 жители повеќе од просечниот број жители по населба во 1948 година. И просечниот број на домаќинствата по населба е наголемен во 1981 година во однос на 1948 година. Така, на пример, додека во 1948 година просечно на една населба се паѓало по 79 домаќинства во 1981 година на една населба се паѓаат по 105 домаќинства. До ваков пораст на домаќинствата, главно е дојдено не само поради раселувањето на големите домаќинства, туку и поради порастот на населението во населбите од ова зона.

Во ридската зона просечниот број на жители по населба постепено се намалува од 1948 до 1971 година. Исклучок прави 1953 година кога населението е наголемено во однос на 1948 година и 1981 година кога бројот на населението е наголемен во однос на 1971 година. Во првиот повоен попис просечно на секое ридско село се паѓало по 453 жители, а во последниот попис по 424 жители. Тоа значи дека во однос на првата зона овде просечниот број на жители по населба се намалува. Меѓутоа, бидејќи бројот на домаќинствата во ридската зона во однос на првиот повоен попис е намален, просечниот број на истите по населби е различен. Во последниот попис просечно на една населба се паѓало по 90 домаќинства, во првиот повоен попис по 82 домаќинства. Овој податок зборува дека и во ова зона расте просечниот број на домаќинства по населби.

Планската зона има доста неповолна структура, било во однос на населението, било во однос на домаќинствата. Во ова зона е намален и бројот на населбите, од 11 населби во претходните пописи на 10 во последниот попис. Во 1948 година просечно на една населба се паѓало по 397 жители и по 66 домаќинства. Во 1971 година тој број се спуштил на 269 жители и 54 домаќинства по населба. Во 1981 година кога бројот на населбите се намалил, поради раселување на една населба, од 11 на 10 населби, просечно на една населба се паѓало по 270 жители и по 51 домаќинство. Овие податоци јасно говорат дека планинската зона се наоѓа во поинтензивно раселување, што секако тоа се одразува негативно врз земјоделското производство.

4. Големината на населбите према бројот на домаќинствата и жителите

Домаќинствата како мошне значаен демографски елемент за земјоделското стопанство, во Преспанската Котлина по ослободувањето на нашата земја, покажуваат тенденција на по-

раст. Во 1948 година областа броела вкупно 3317 домаќинства. Од ова година домаќинствата постојано растат. Така, од првиот повоен попис до последниот, нивниот број се зголемил за 397, односно од 3317 на 3714. Ваквиот пораст е како резултат од раслојувањето на големите домаќинства. Во 1948 година на секое домаќинство се паѓало по 5,5 члена, а во последниот попис по 4,8 члена. До намалување на бројот на членовите во домаќинствата влијаел и намалениот број на селското население.

Големината на населбите по бројот на домаќинствата покажува променливи вредности. Така, на пример, во 1948 година просечно на една селска населба се паѓало по 77 домаќинства, во 1953 година по 83 домаќинства. Во 1971 година, кога се забележува намалување на домаќинствата во однос на 1961 година, на секоја селска населба се паѓало по 79 домаќинства. Во 1961 година поради пораст на домаќинствата и намалување на селските населби во областа, просекот по населба се наголемил на 88 домаќинства.

Големината на селските населби според бројот на домаќинствата, како што видовме, во областа е различна. Поради подобра прегледност, според бројот на домаќинствата, населбите ќе ги поделиме во четири групи и тоа: населби до 50 домаќинства, од 51—100, од 101—200 и преку 201 домаќинство. Големината на селските населби според споменатите групи почнувајќи од 1948 година е различна, но земено во целина во сите повоени пописи превладува бројот на малите населби. Впрочем како се движи големината на населбите по бројот на домаќинствата, почнувајќи од 1948 година па сè до 1981 година, добро се гледа од следниот табеларен преглед:

Годи- на	до 50 домаќ.				од 51—100 домаќ.				од 101—200 д.		преку 201 дом.	
	н-би жители дом.		н-би жители дом.		н-би жители дом.		н-би жители дом.		н-би жители дом.		н-би жители дом.	
1948	16	2454	369	15	6090	1114	10	7448	1362	2	2408	472
1953	14	2111	338	14	5081	961	13	9468	1784	2	2536	500
1961	16	2436	446	15	5677	1167	9	6859	1323	3	2938	684
1971	17	2448	476	13	4283	843	11	7890	1574	2	2077	464
1981	16	1752	405	12	4003	841	10	6927	1368	4	5136	1100

Од изнесените податоци може да се види дека бројот на селата до 50 домаќинства во секоја пописна година зазема доминантно место. Најмногу вакви мали населби има во двете последни пописни години, со тоа што во последниот попис една населба е веќе раселена. Во 1971 година нивниот број изнесува 17 со вкупно 476 домаќинства. На секоја населба просечно се паѓаат по 28 домаќинства. Во 1948 година бројот на населбите

до 50 домаќинства изнесува 16 со вкупно 369 домаќинства. Просечно на секоја населба се паѓаат по 23 домаќинства. Во 1961 и 1981 година бројот на овие населби изнесува по 16, а бројот на домаќинствата во првата изнесува 446 со просечно 27 домаќинства, а во втората, односно последната пописна година 405 со просечно 25 домаќинства по населба.

Бројот на населбите со средна големина, односно од 51—10 и од 101—200 домаќинства во однос на 1948 година се намалува, односно останува ист. Така, на пример, населбите од 51—100 домаќинства во 1948 година биле 15 со 1114 домаќинства каде просечно на секоја населба се паѓало по 74 домаќинства. Во 1981 година тој број се спушта на 12 со 841 домаќинства со просечно 70 домаќинства. Населбите со 101 до 200 домаќинства во 1948 година биле 10 со 1362 домаќинства. Ваквиот број населби останал и во 1981 година. Бројот на домаќинствата се покачил од 1362 во 1948 на 1368 домаќинства во 1981 година.

Големите населби, односно населбите што бројот над 201 домаќинство, за разлика од средните, растат. Така, на пример, бројот на овие населби во однос на 1948 година, во 1981 се зголемил за двапати, а бројот на домаќинствата близу два и пол пати.

Врз основа на направената анализа може да се извлече заклучок дека во областа од една страна расте бројот на малите и големите населби, а од друга страна се намалува бројот на населбите со средна големина. Ваквата појава доведува до сериозни размислувања за идните просторни и рурални планирања во областа.

Мошне значајна за просторното планирање ќе биде и класификацијата што ќе ја направиме според бројот на жителите. Во таа смисла населбите ги поделивме по големина до 100 жители, од 101—300, од 301—800, од 801—100 и од 1001 и повеќе жители, што може да се види од следниот преглед:

Година	до 100 ж.		од 101—300		од 301—800		од 801—1000		од 1001 и пов.	
	н-би	жители	н-би	жители	н-би	жители	н-би	жители	н-би	жители
1948	5	290	12	2291	21	10725	3	2688	2	2408
1953	5	291	10	1969	21	9904	4	3475	3	3555
1961	7	454	10	2183	21	10248	3	2668	2	2357
1971	7	315	14	3035	17	8205	2	1735	3	3408
1981	7	239	14	2798	15	7791	2	1854	4	5163

Наведените податоци во прегледот упатуваат на констатација дека бројот на малите населби до 100 жители и на големите населби од 1001 и повеќе жители во областа се во пораст. Додека кај првите бројот на населението од 1961 година е во

опаѓање, кај вторите од истата година е во пораст. Бројот на малите населби во последниот попис во однос на 1948 година е зголемен за 40,0%, а населението за 17,5%. Според првиот повоен попис на секоја мала населба се паѓало по 58 жители, а со последниот по 34 жители. Ова говори дека вкупниот број на населението во малите населби во областа се намалува. Ваква појава на пораст на малите населби и на намалувањето на населението во 1981 година во однос на 1971 година се забележува и во Републиката. Така, во СРМ во 1971 година малите населби до 100 жители броеле 245 со вкупно 12876 жители и со просечен број од 53 жители по населба а во 1981 година нивниот број пораснал на 379 со вкупно 17571 жител и со просечен број од 46 жители по населба. Населбите од групата 101—300 жители во однос на 1948 година пораснале од 12 на 14 во 1981 година. Бројот на населбите во однос на 1971 година во последниот попис останал ист, додека бројот на населението се намалил од 3035 на 2798 жители. Населбите од групата 301—800 жители во однос на 1948 година се намалиле од 21 на 15 во 1981 година. Намалување забележува и бројот на населението. И населбите од групата 801—1000 жители се намалиле во однос на првиот повоен попис. Меѓутоа, во однос на 1971 година останале исти, а бројот на населението се покачил на 1854 жители во 1981 година. Од ова анализа може да се извлече јасна констатација дека бројот на малите населби е во постојан пораст, а бројот на населението до групата на населби со население од 301—800 е во опаѓање. Причина за ваквата појава е што селското население и натаму продолжува да мигрира во градските населби, посебно во големите. Големите населби од двете последни групи се во пораст. Пораст на големите населби се забележува и во Републиката.

Со оглед на тоа што Преспанската Котлина сè уште е мошне значајно емиграционо подрачје во Републиката, а според најновите статистички податоци на привремена работа во странство се наоѓаат 8268 лица што изнесува 31,6%, се поставува прашањето дали порастот се однесува на населението што сега живее во областа или на населението што се наоѓа на привремена работа во странство. На ова прашање се обидовме да дадеме одговор преку нашите теренски истражувања направени во областа во текот на месец октомври 1981 година. Од истражувањето се констатира дека оние населби што имаат голем број население на привремена работа во странство забележуваат пораст, а оние населби што имаат мал број или воопшто немаат население во странство, забележуваат намалување на популацијата. Ваквата констатација доведува до сознание дека порастот на населението е направен кај лицата што се на привремена работа во странство. Така, на пример, во населбите: Крани, Гринчари, Љубојно и Горна Бела Црква, од анкетата констатирано е дека поголемиот број на населението се наоѓа на привремена работа

во странство.¹⁷ Кај овие населби се забележува пораст на општата популација, а населбата Долна Бела Црква која има мал број лица во странство има намалување на населението. До ваква констатација доведуваат и најновите статистички податоци. Така, населбите како што се Отешево, Прељубје и Волкодери кои немаат лица на привремена работа во странство, забележуваат големо намалување на населението во 1981 година во однос на 1971 година. Од истражувањето се констатира дека некои домаќинства веќе се вратени од странство. Досега најмногу повратници има во Крани, 24 домаќинства, потоа во Љубојно 13, во Д. Бела Црква, 10, во Асамати 6 и во Г. Бела Црква 5 домаќинства. Постои можност за враќање на уште повеќе домаќинства. Така, на пример, во Г. Бела Црква се изградени 44 нови куќи чии сопственици се уште се наоѓаат во странство, во Љубојно се изградени околу 20 куќи, во Крани околу 10. Ако се оствари ваквата можност, за која постојат добри индикации, за враќање на големиот контингент население од странство, ќе се ублажи појавата на депопулацијата, односно деаграризацијата која е мошне застапена во областа.

5. Просечна густина на населбите

Просечната густина на населбите како просторен елемент е доста важен за просторното планирање. Преспанската Котлина нема густа мрежа на селски населби. На површина од 739 км², според пописот од 1971 год. кога во областа беа лоцирани 43 селски населби, на 100 км² се паѓаа по 5,8 населби, што е под Републичкиот просек за 0,9 населби. Во однос на Западна Македонија, овде мрежата на селските населби е поретка за 1,4 населби. Областа има помала густина на населбите и од некои соседни општини. Така, на пример, од Општината Демир Хисар, густината е помала за 3 населби на 100 км².¹⁸ Оттука произлегува дека областа има поретка мрежа на селски населби во однос на поголемите просторни целини. Меѓутоа, поради емиграцијата на населението, особено од планинските и ридските зони е дојдено до раселување на една населба, а со тоа е намалена и густината на населбите. Така, според пописот во 1981 година, поради раселување на една населба, густината е спуштена на 5,6 населби на 100 км².

¹⁷ Според анкетата на привремена работа во странство од Г. Бела Црква се наоѓаат 60,6%, од Грнчари 52,5%, од Љубојно 62,6%, од Асамати 36,4% и од Крани 62,5%.

¹⁸ Фејзула Абдулаи: Проучувања на социо-географските карактеристики на Демир Хисар за потребите на просторното планирање во рамките на Пелагонискиот мезорегион (магистерска работа во ракопис), Скопје 1980.

ЗАКЛУЧОК

Преспанската Котлина како мошне изразита емиграциона област во СР Македонија бара да и се посвети посебно внимание не само од страна на компетентните фактори, туку и од страна на науката која преку своите истражувања треба да придонесе за натамошниот развој на областа. Оттука и материјалот изложен во трудот сметаме дека ќе биде користен и апликативен во идното просторно планирање.

Бидејќи сè уште не се публикувани сите демографски елементи од последниот попис, во трудот обработивме само два елемента: населението и домаќинствата.

При проучувањето на населбите се задржавме само на просторната разместеност за што сметаме дека тоа ќе биде корисно за просторното планирање. Просторната разместеност е разгледана од неколку просторни компоненти: во однос на сообраќајната мрежа чија положба е доста поволна, во однос на орографските услови и просечната густина на мрежата на населбите.

Применувајќи ги хипсометрискиот метод населбите ги поделивме на рамничарски, ридски и планински. Анализата на населението и домаќинствата е направена според овие зони.

Обработувајќи ги домаќинствата и населението по населби се заклучува дека бројот на домаќинствата и населението е различен. Во областа преовладува бројот на населбите до 50 домаќинства кои ги понатаму се во пораст. Ваков пораст забележуваат и големите населби што имаат преку 1001 жител. Ако продолжи и понатаму да расте бројот на малите населби, тогаш неминовно се наметнува потребата за нивно прегрупирање, а во големите населби да се развијат некои градски функции кои ќе бидат корисни и од населението на малите населби. Во таа смисла од страна на компетентните фактори е нешто сторено. Така, на пример, во некои големи населби (Крани, Љубојно и Царев Двор) се веќе отворени некои терцијални дејности. Развојот на овие дејности од една страна ја ублажува емиграцијата, а од друга страна, овозможува и вработување не само на постојното население туку и на лицата што се враќаат од привремена работа во странство.

CERTAINES CARACTERISTIQUES DU PELACEMENT DE LOCALITÉ RURALES DE LA VALÉE ENCAISSÉE DE PRESPA

(RÉSUMÉ)

Fejzulla Abdullai —

La valé encaissée de Prespa giit au sud-ouest de la RS de Macédoine. Là se sont situées 43 localités rurales.

Le déplacement spatial des localités se contitue de certains apsects: selom le reseau de communication, selam le lieu central, selom les conditions orographiques, selom la grandeur de localités, selon le nombre de ménages et de la population et selon la densité moyenne des localités rurales.

Quant à la camposante première, les localités rurales se trouvent dans une situation assez favorable. Pour fixer le déplacement en raison de la localité centrale on a pris 4 relations de distance: jusqu'à 5 km., de 5 à 10 km., de 10 à 15 km., et de plus que 15 km. Le mieux de localités giit à la distance la plus grande, ce qui fait le 32,5% du nombre total de localités rurales de la valée encaissée.

En appliquant le méthode hypsométrique on conclue que selon les conditions orographiques le déplacement de localités se divise à troins zones: la zone de plaine, la zone de terrain accidenté et la zone alpestre. Selon le nombre d'habitants et de ménages, ls localités se divisent: aux petites, aux moyennes et aux grandes. Dans la régin le nombre de localités petites jusqu'à 100 habitants et de ceux plus de 1001 habitants est en augmentation.

D'après les données statistiques, la population et les ménages sont en eugmentation en raison de l'anné 1971. Ca nous dit que la population se stabilise, à vrai dire le procès de l'émigration se dimanue.

Nous estimons que les matériaux exposés seront utiles à la planification spatiale car ils sont contemporains et applicatifs.

